

T. Hooperio „Karaliaus kalba“ (The King's Speech) semiotinė ir naratologinė analizė

Erdvė

Erdvių semantika „Karaliaus kalboje“ gana statiška bei monotoniška: tiek organinių, tiek neorganinių kūnų judėjimo vaidmuo struktūruojant reikšmes nėra žymus – dominuojanti pozicija suteikiama atlikėjų būsenų ir erdvių sąsajoms. Kalbant dar tiksliau, erdvės konfigūracija keičiasi atsižvelgiant į joje veikiančių asmenų tarpusavio santykius.

Remiantis tokia prielaida, filmo erdves galima skirstyti į programuotas ir improvizacines (tai skirties tarp viešos ir privačios erdvės variacija). Pirmosios dažniausiai susijusios su karališkąja aplinka (išskyrus asmeninę Jorko hercogo (toliau Berčio) ir jo žmonos gyvenamąją erdvę, kurioje išorinė kontrolė nežymi arba jos visai nėra), taigi pareigomis ir griežtu protokolo vykdymu (sisteminis, atstovavimo valstybinėms struktūroms bei piliečiams nulemtas matmuo), o antrosios – su intensyvia individualumo raiška, etiketo nepaisymu, statusų deformacija ir provokacija, kuri pasireiškia patekimu į neplanuotas, nenuspėtas situacijas. Ryškiausias tokios erdvės pavyzdys – Logo kabinetas. Žodžiai, kuriais šis personažas „įvedamas“ į siužetą, yra jo neregimas šūksnis hercogo žmonai: „Aš išvietėje!“, akivaizdžiai demaskuojantis asmenų socialinio statuso skirtumus (tai netrukus dar labiau paryškinama, kai Logas, cituodamas Šekspyrą, tapatinasi su skurdžiumi). Logo demonstruojamas tiesmukumas pabrėžia erdvės ypatingumą, kuris reiškiasi ne tik dideliu skurdu ir moraliniu daiktų nuovargiu (opozicija puošnioms karališkosios aplinkos grožybėms), bet ir nevaržoma komunikacine laisve. Per kelias pirmąsias susitikimo su viešnia akimirkas Logas pažeidžia mažiausiai du svarbius karališkojo etiketo punktus: visų pirma, jis paduoda ranką Elizabetei, nors tai kilmingojo prerogatyva. Antra, į aristokratišką ir kanoninę hercogienės pasisveikinimą „How do you do?“ (oficialus atsakymas skamba lygiai taip pat) jis atsako tiesmukai, maždaug „A, krutu po truputėlį“. Logo kalbos gaivališkumas akivaizdus viso pokalbio metu. Žinoma, Logui sužinojus, kad turi reikalų su karališkąja šeimyna, jis kiek modifikuoja savo elgseną, tačiau esminių nuostatų – ypač gydymo seansų atžvilgiu – nekoreguoja.

Be to, improvizacinėse erdvėse nėra patarnavimo – būtinus veiksmus atlieka jų pageidaujantis asmuo. Hercogienė, vykdama pas Logą, turi pati susigaudyti, kaip funkcionuoja liftas – tokia pati situacija pasikartoja ir tuomet, kai ji čia atvyksta su savo vyru. Taip pat nėra ir gydymo įstaigoms būdingos registratorės – Logas darbuojasi vienas. Vėliau, kai karalius Jurgis VI su žmona aplanko Logą jo namuose, savarankiško judesio būtinybę, žymėdama tam tikrą transformaciją, akcentuoja pati Elizabetė: ji pasiteirauja, ar galėtų atsisėsti (nelaukdama pasiūlymo), po to tarsteli, jog pati įsipils arbatos.

Komunikacinę, individo raiškos laisvę taip pat pabrėžia ir trumpai filme šmėkstelinti teatro scena, kai Logas vaidina karalių Ričardą III (tai jį sieja su Berčiu: pastarasis yra/tampa karalius, bet juo neatrodo. Savo ruožtu Logas nori atrodyti karaliumi, bet juo nėra).

Visgi erdvių statusas nėra stabilus: improvizacinės erdvės, tiesa, nevirsta programuojamomis, tačiau fiksuotina atvirkštinė slinktis. Logas filmo struktūroje funkcionuoja kaip erdvės modifikatorius, laužantis nusistovėjusias formas bei ryškinantis buvimo ir atrodymo polemiką. Vis stiprėjantis Logo ir Berčio ryšys, taip pat pastarojo augantis pasitikėjimas savimi, suteikia šiaip jau programuojamoms erdvėms (karališkosios erdvės) improvizacinės erdvės (teatro erdvės) požymių. Tai scena Vestminsterio abatijoje, kai Logas lyg niekur nieko klesteli į karališkąjį sostą, o po to surengia šmaikščią karūnacijos repeticiją. Tas pats matyti ir pasiruošimo karo kalbai metu (pasiruošimas vyksta programuojamoje erdvėje, čia pat už sienų karališkosios šeimos nariai ir aukšti valstybės pareigūnai), kai Bertis keikiasi, šoka ir dainuoja.

Ši improvizacinių (išlaisvinančių) erdvių skvarba į programuojamas erdves koreliuoja su Berčio stokos (nepasitikėjimas savimi, neišplėtota, dar vaikystėje paralyžuotos individualybės (kaip galios, „balso turėjimo“) realizacija, įkūnyta kompleksų ir mikčiojimo) pašalinimu.

Atlikėjai

Filmo atlikėjus efektyvu grupuoti pagal socialinį statusą: aristokratija ir „eiliniai, paprasti“ žmonės. Tarp šių grupių tvyranti įtampa yra vienas iš pagrindinių analizuojamo kūrinio reikšmę struktūruojančių elementų. Nepaisant to, kiekybiniu požiūriu šios grupės netolygios: eiliniams žmonėms priklauso tik Logas bei jo šeima ir Deivido, vyresniojo Berčio brolio, mylimoji Wallis Simpson. Pastaroji, nors ir netiesiogiai, pastato karališkąją šeimą į keblią padėtį, kadangi jos, kaip jau dusyk išsiskyrusios moters, draugystė su karaliumi tapusiu Deividu, be to, jo noras ją vesti, yra neigiamai sankcionuojami pagrindinių Jungtinės Karalystės valdžios organų. Tuo tarpu Logo padedamas ir iš brolio karūną perėmęs Bertis karališkajai šeimai sugražina orumą ir normalizuoja santykius su valdžios struktūromis. Tačiau ir Wallis Simpson, ir Logas leidžia savo kilmingiesiems bičiuliams pasiekti jų geidžiamus vertės objektus, mat abu disponuoja dideliais laisvumo, kūrybingumo ir improvizacijos pajėgumais. Nesilaikydami aukštuomenei būdingo elgesio kodo, jie atveria *kitokio* – individualumą ir laisvę, o ne paklusnumą išoriniam spaudimui teigiančio – pasaulio vaizdinį. Be to, Tiek Logas, tiek Wallis Simpson nėra anglai: pirmasis yra australas, antroji – amerikietė. Tai tik sustiptina jų, kaip prastuomenės, kaip „kitokių“, statusą, kadangi šios dvi tautybės traktuojamos kaip nepilnavertės, („negrynakraujės“?), susiklosčius istorinėms aplinkybėms tarsi „išvestos“ iš Jungtinės Karalystės.

Antroji grupė – aristokratija – kiek netikėtai vaizduojama kaip vieningas konstruktas: jokių intrigu, pigaus pikantiškumo ar slaptos kovos dėl įtakos, valdžios (tėra viena aliuzija: tai brolių susitikimas Škotijoje, kai Deividas, užgautas Berčio priekaištų, ima šį erzinti ir šaipytis, kad antai jaunėlis bando nuversti brolių nuo sosto. Tačiau tai viso labo spontaniškas nuotaikos akibrokštas, kadangi jokia kova dėl sosto nevyksta – Deividas atsisako karūnos paisydamas jam svarbesnių interesų). Tiek arkivyskupas, tiek karališkoji šeima, tiek aukščiausi parlamento bei vyriausybės pareigūnai veikia vedami bendrų tikslų: telkti ir stiprinti šalį artėjančios grėsmės – Antro Pasaulinio karo – akivaizdoje. Tiesa, ne visi laikosi nuomonės, kad paprastas, nekilmingas žmogus, neturintis jokių rekomendacijų ar puikaus universiteto diplomo, gali kuo nors padėti šiuos tikslus įgyvendinant. Būtent taip struktūruojama konfrontacija tarp arkivyskupo ir Logo, dar sykį išskeldama į paviršių buvimo ir atrodymo problematiką.

Berčio ir Deivido – dviejų karalių – padėtis ypatinga tuo, kad būtent jų dėka aristokratija privalo derintis (nori to ar ne) prie „eilinių, paprastų“ žmonių. Taigi karaliaus Jurgio V sūnūs yra it mediumai, steigiantys komunikacijos kanalą tarp skirtingų socialinių sluoksnių. Visgi prieigos skirtingos: Deividas, turėdamas ryškią ir nuo mažumės puoselėtą individualybę, stokoja atsakingumo ir ryžto, drąsos vykdyti iš tėvo paveldėtas pareigas valstybei (nesugebėjimas realizuoti sistemą). Wallis Simpson įkūnija atsitraukimo, pabėgimo, savęs atpalaidavimo galimybę. Savo ruožtu Bertis, puikiai orientuodamasis valstybės reikaluose, tarnavęs jūros laivyne (oro aviacijos korpuse; jo patirtį su karu liudija filme vis pasirodanti lėktuvo figūra, ypač scena, kai Bertis akimirksniu atpažįsta Logo sūnaus konstruojamo lėktuvo modelį. Būtent tada Bertis atskleidžia, kad paskutiniai tėvo žodžiai (tiesa, neištarti asmeniškai) buvo teigiamas Berčio įvertinimas jo brolių atžvilgiu. Apskritai palankus tėvo įvertinimas, palaikymas (nebūtinai tokio pobūdžio, kaip tik ką įvardintas), panašu, buvo tai, ko Bertis, būdamas sūnumi, troško iš tėvo, tačiau lig šiol nebuvo sulaukęs), jaučiantis visapusišką atsakomybę už šalį ir šeimą, kurioms atstovauja, stokoja pasitikėjimo savimi, kenčia nuo trauminių patirčių (nesugebėjimas realizuoti save). Logas, būdamas neįprastas, atvirumą provokuojantis pašnekovas, taip pat atpalaiduodamas ilgai gnaužtą Berčio pyktį (dažniausiai pats jį provokuodamas, pvz., Bažnyčioje arba vieno iš seansų metu, kai pasipila keiksmi), suteikia galimybę Berčiui susitaikyti su savimi, išsivaduoti nuo jį terorizavusių įtakų (tėvo, brolio).

Laikas

Laiko organizacija gana elementari: istorinė biografinė drama „Karaliaus kalba“ iš esmės struktūruojama kaip nuoseklus pasakojimas, t.y. pasakojimo laikas atitinka istorijos laiką (tai leidžia teigti, kad šiame filme laikas, kaip reikšmę struktūruojantis elementas, atlieka santykinai menką rolę), o skirtingu metu vykę epizodai dažniausiai jungiami implicitinėmis apibrėžtosiomis elipsėmis. Verta pažymėti (nors tai ne semiotinio, o veikiau intertekstinio pobūdžio pastaba), kad laikas (pateiktos datos) įgyja neabejotinai didesnę prasminę krūvį, jei į suvokimo aktą įtraukiamas jo referentas. Filmas, kaip kad suponuoja jo žanras, apeliuoja į realią praeitį – istorinius įvykius ir asmenis – taigi suvoktiną ne tik kaip meno kūrinį, bet ir kaip istorinių įvykių interpretaciją.

Nors „Karaliaus kalba“, kaip minėta, nepasižymi eksperimentine laiko eksploatacija, keletą laikinės tvarkos pažeidimų visgi galima aptikti. Visų pirma, tai Berčio išorinė dalinė analepsė Logo kabinete po tėvo pirties. Tai atvirumo, pasitikėjimo gestas, nes pirmojo seanso metu Bertis kategoriškai pareiškęs, kad su Logu asmeninio gyvenimo neaptarinės. Pamažėle iš dalykinio asmeniniu virstantis santykis lemia, kad Bertis papasakoja apie savo vaikystės ir jaunystės laikus, atskleidžia patirtą spaudimą, pažeminimą bei terorą („korekcijas“), kurie greičiausiai ir lėmė jo nepasitikėjimą savimi, fobijas ir mikčiojimą: 1) nerealizuoti, slopinti troškimai (tėvas jam neleido konstruoti modelių, nes pats rinko pašto ženklus – to paties reikalavo ir iš vaikų). 2) baimė (tėvas sakydavo „aš bijojau savo tėvo, todėl mano vaikai taip pat bijos“). 3) patyčios (visi jį erzino, o tėvas skatino, manydamas, kad tai veiksmingas būdas „pralaužti ledus“ ir išmokyti vaiką kalbėti sklandžiai). 4) nepilnavertiškumo stimuliacija (iš prigimties kairiarankis, bet už tai baustas, todėl turėjęs mokytis rašyti dešine; buvo kreivakojis, dieną naktį priverstas nešioti metalinius įtvarus, kėlusius siaubingą skausmą). 5) kankinimas (pirmoji auklė jo nekentė, o Deividą mylėjo. Pristatant sūnus tėvams, įžnybdavo Berčiui, kad šis pradėtų verkti ir būtų sugrąžintas jai. Po to ilgai neduodavo valgyti. Tai tęsėsi trejus metus ir lėmė ilgalaikes skrandžio problemas). Taip pat reikšmingas Berčio prisipažinimas, kad šeimoje artimiausi asmenys jam buvo auklės (žinoma, išskyrus pirmąją). Ir nors pokalbio pabaigoje jis pažymi, kad Logas yra pirmasis „paprastas anglas“ (Logas pataiso: australas), su kuriuo jis iš tiesų šnekasi, akivaizdu, kad jau nuo mažumės jis jautė tam tikrą prielankumą „paprastam, eiliniam“ žmogui, galbūt netgi bendrumą su juo. Tradicinis auklėjimas, nesirūpinantis vaiko asmenybe, ignoruojantis jo „autentišką būtį“ (individualius poreikius), dar labiau sustiprinamas prisiminimu apie brolių Džonį. Jis sirgo epilepsija, „buvo kitoks“; mirė 13 metų, „paslėptas nuo pasaulio“, taigi nesuprastas, apleistas, jo veikiausiai buvo netgi gėdijamasi („man sakė, kad tai neužkrečiama“).

Antroji išorinė dalinė analepsė – Berčio žmonos Elizabetės bandymas paguosti savo vargiai užgriūvančią atsakomybės našta bepakeliantį vyrą. Paaiškinant, kodėl pirmus du kartus ji nesutiko tekėti, dar sykį atkreipiamas dėmesys į bene svarbiausią Berčio charakterio savybę – atkaklumą. Šią savybę Bažnyčios scenoje pabrėžia ir Logas. Po to Elizabetė apibūdina savo baimę – tai buvimas karališkosios šeimos dalimi, „gyvenimas, pilnas kelionių, pareigų šaliai, gyvenimas, kuris nebeprispauso man“.

Trečioji išorinė dalinė analepsė – Logo prisipažinimas bažnyčioje apie jo praeitį, darbo patirtį, nerealizuotas ambicijas. Tai priverstinė, nors ir atvira išpažintis. Reikšmingiausia jos dalis ta, jog dirbdamas su kontūzytais kareiviais, Logas suprato: raumenų terapijos neužteks, problemos – psichologinės. Lygiai taip pat ir Berčio mikčiojimas nėra fizinis defektas, o asmenybės vystymosi sutrikimo požymis. Toks požiūris oponuoja kitai filme pasirodančiai pozicijai, teigiančiai, kad mikčiojimas tėra grynai mechaninė problema. Būtent tokio pobūdžio gydymo pageidauja ir Berčio žmona, kai antrą sykį apsilanko Logo kabinete – tąkart Logas švelniai pasišaipė iš tokio pageidavimo, tačiau vis tiek sutinka imtis darbo.

Visoms trimis analepsėms būdingas intensyvus asmeniškumas, atskleidžiami giliausi veikėjų išgyvenimai, patirtys, baimės. Visos trys analepsės „įvyksta“ intymaus santykio su kitu akimirkomis. Taigi „Karaliaus kalboje“ laikinės tvarkos pažeidimai yra atsivėrimo, pasitikėjimo požymiai. Netgi Čerčilis, drąsindamas Bertį vos kelios akimirkos prieš prasidedant karo kalbos transliacijai, prisipažįsta, kad pats turėjęs kalbos defektą ir kad tai buvo šeimos paslaptis.

Naratyvinis lygmuo

Naratyvinės formos organizavimo analizė glaudžiai susijusi su diskursyviu lygmeniu. Šie lygmenys vienas kitą pagrindžia, „sukabina“ – tai visuomet būtina turėti galvoje, ypač kai jų analizės nėra pateikiamos sinchroniškai, o yra išskaidomos į skyrius kaip kad šio rašto darbo atveju.

Protagonistas Bertis – karalius Jurgis VI – yra subjektas. Nuo pirmųjų filmo akimirku siužeto dėmesys fokusuojamas į jo stokos identifikaciją – tai mikčiojimas, negalia kalbėti laisvai ir sklandžiai. Pastanga įveikti kalbos defektą (terapijos su gydytojais) nurodo esant jau susiformavusią naratyvinę programą su aiškiai apibrėžtu vertės objektu. Šiuo atveju lėmėjas yra visuomenė, kuri (tiesiogiai (tėvas) ir netiesiogiai (besiklausanti minia, iš gėdos, neįtakumo nusukanti šalin akis)) daro Berčiui vertybinį spaudimą, kadangi mikčiojimą laiko kalbos padargų anomalija ir suvokia kaip fizinį sutrikimą.

Visgi tai – tik paviršinė, apgaulingai ir neefektyviai organizuota subjekto naratyvinė programa. To priežastis – klaidingai subjekto ir jo aplinkos identifikuota stoka. Filmu struktūra palaipsniui atskleidžia, kad mikčiojimas – ne fizinis, o psichologinis sutrikimas, žymintis sukaustytą, baimių kankinamą, ilgai slopintą, todėl ir nerealizuotą (individualiai neatsiskleidusią, „neturinčią balso“) asmenybę. Modifikuojami ir kiti naratyvinės programos elementai: paaiškėja, kad kalbos defekto pašalinimas – kaip vertės objektas – nėra savitiksliis, o viso labo tarpinė grandis (pagalbinę vertę turintis vertės objektas). Galutinis vertės objektas yra dvisluksnis: tai savęs, kaip visaverčio individo, išpildymas per atsakomybę bei ištikimybę savo šaliai ir šeimai. Viena vertus, subjektas, neįveikęs kalbinio defekto ir už jo slypinčių trauminių pasekmių, negalėtų deramai atstovauti nei karališkajai šeimai, nei savo šalies žmonėms; kita vertus, filme akivaizdžiai demonstruojama, kad Bertis itin nuovokus ir atsakingas valstybiniuose reikaluose (su juo tariasi aukščiausi valdžios organų pareigūnai; taip pat teigiama mirštančio tėvo sankcija), be to, rūpinasi šeimos garbe (siunta dėl brolio gyvenimo būdo ir ketinimų vesti dukart išsiskyrusią moterį). Taip tarsi suponuojama, kad jo, kaip visavertės, išsilaisvinusios asmenybės, galutinė realizacija įmanoma tik prisiimant atsakomybę už jam patiktą socialinį mandatą. Šiuo atveju lėmėju galima laikyti valstybinę sąrangą, kuri disponuoja vertybių sistema, t.y. numato karūnos paveldimumą, taip pat karaliui ir jo šeimai tenkanti pareigų, atsakomybės bei neišvengiamų aukų paketą (valstybė metalėmėju nelaikoma dėl tiesioginės lėmėjo ir subjekto sąsajos. Pvz., jei filme subjektu būtų vienas iš karaliaus tarnų, tuomet valstybė atliktų metalėmėjo, o karalius – lėmėjo vaidmenį). Tačiau asmenybės realizacijos plotmėje lėmėju galima laikyti patį subjektą, nes jis stimuliuoja ir pasikartojančiais atkanklumo aktais pabrėžia geidžiamą būsenos transformaciją. Kitaip tariant, troškimas atsiverti ir išsilaisvinti yra produkuojamas – bent jau iš dalies – paties Berčio. Taigi dvisluksnį vertės objektą, natūralu, atitinka dvisluksnis lėmėjas.

Deividą, vyresnįjį Berčio brolių, taip pat derėtų traktuoti kaip subjektą, kadangi jis turi savo naratyvinę programą, lygiagrečią filmo protagonisto programai. Deivido vertės objektas – sukurti šeimą su mylima moterimi Wallis Simpson, lėmėjas – priešingai nei Berčio atveju – yra ne valstybė ir jos karališkajai šeimai struktūruotas vaidmuo, o nekilmingų, „paprastų, eilinių“ žmonių visuomenė. Šio lėmėjo siūloma verčių sistema pasižymi tuo, kad joje nefigūruoja didžiulė, asmeninių gyvenimų paaukoti verčianti atsakomybė. Norėdamas pasiekti savo vertės objektą, Deividas naratyvinės programos metu privalo atsikratyti kito – jau minėto – lėmėjo įtakos ir atsisakyti jam atstovaujančios vertybių sistemos.

Dviejų subjektų – karaliaus Jurgio V sūnų – naratyvinių programų sankaba išryškina poleminių filmo matmenį (atsakomybės ir nerūpestingumo, viešumo ir privatumo, pareigos ir laisvės nuo jos kolizijos. Premjeras Boldvinas, svarstydamas Deivido situaciją, taip formuluoja klausimą: „Ar karalius daro, ką nori ar tai, ko iš jo tikisi žmonės?“) Siekdami skirtingų vertės objektų, vadovaudamiesi skirtingomis verčių sistemomis, jie priversti derintis vienas prie kito veiksmų, daryti nuolaidas arba radikalius sprendimus, kol, galų gale, abu įvykdo savo naratyvines programas.

Iš pirmo žvilgsnio Logas galėtų pasirodyti kone idealus pagalbininko, kaip aktantinio vaidmens, pavyzdys. Jo padedamas Bertis įgyja kompetenciją ir pasiekia trokštamą vertės objektą.

Tačiau analizuojant būsenų – tiek Berčio, tiek Logo – transformacijas, jų tarpusavio santykius ir užsimezgančią bičiulybę, darosi akivaizdu, kad „pagalbininko“ statusas neapėmia visos Logo, kaip aktanto, produkuojamos reikšmės. Vienoje iš savo analizių tokią situaciją labai taikliai aprašo Kęstutis Nastopka: „Kai prasmė nėra iš anksto apibrėžta pagal vieno suvokiančio subjekto kriterijus, jos atsiradimas neatsiejamas nuo abipusės partnerių sąveikos: atlikėjas, atliekantis subjekto vaidmenį, išsipildo tik per kito aktanto („priešininko“ arba „pagalbininko“) tuo pat metu vykstantį išsipildymą. Priešininkas ir pagalbininkas šiuo atveju nebėra vien subjekto gebėjimo ar negebėjimo veikti figūrinės išraiškos, o subjektai, išlaisvinantys vieni kitų virtualias reikšmes. Subjekto ir jo poleminio antrininko vertė nėra savaiminė, iš anksto žinoma. Kiekvieno subjekto prasmė skleidžiasi sąveikaudama su kitu ir niekada galutinai nesustabdoma“¹. Taigi Logą taip pat derėtų laikyti subjektu. Konfliktinės Logo ir Berčio situacijos, jų jaučiama kaltė, ginčai, atsivėrimai, atsiprašymai žymi abiejų aktantų transformacijas, augantį savitarpio supratimą. Logo būsenų transformaciją žymi kintančių santykių su Berčiu trajektorija: pradėjęs kaip prašalaitis, ekscentriškas, dėl ypatingo paciento statuso puikiai apmokamas kalbos defektų specialistas, jis baigia kaip draugas, per panikos apimtą miestą skubantis į pagalbą karo kalbą turinčiam sakyti karaliui. Prieš pat kalbos pradžią jis pabrėžia: „Pamirškite visus, kalbėkite man. Kalbėkite man kaip draugui“.

Subjektų gausa (Bertis, Deividas, Logas), taip pat faktas, kad filme nėra priešininko², suponuoja, jog filmo reikšmės skleidžiasi ne per programuotą, pagal vieno suvokiančio veikėjo kriterijus iš anksto apibrėžtą prasmės algoritmą, bet per lygiaverčių subjektų tarpusavio santykius. Priešininko „įvedimas“ subjektų lygiavertiškumą, jų vertybinių sistemų savarankiškumą padarytų praktiškai neįmanomą, nes pasirinkimų, apsisprendimų vertinimas tokiu atveju turėtų pernelyg akivaizdžiai atskaitos tašką. Tuo tarpu šiame filme nėra vienas iš subjektų nėra neigiamai sankcionuojamas (žinoma, galima ginčytis dėl Deivido – jis iš tiesų susilaukia daug kritikos savo adresu. Tačiau pažymėtina, kad kritikos strėlės laidomos į jį kaip į konkretų asmenį (be to, tą daro kitos vertybių sistemos atstovai). Tuo tarpu Deivido išpažįstama vertybių sistema nėra puolama) – visi pasiekia savo vertės objektus. Be to, trys subjektai naratyviniame lygmenyje sustiprina vieną iš svarbiausių filmo reikšmės gijų – tai jautrumas individualaus žmogaus troškimams ir poreikiams (Berčio tėvų neatidumas vaikams, nesugebėjimas jų išgirsti; nevykusios, nes neįžvalgios kitų gydytojų pastangos padėti Berčiui dėl mikčiojimo; ir atvirkščiai – tiek Logo, tiek Berčio itin jautrus, įsiklausantis bendravimas su savo vaikais).

Berčio žmona Elizabetė atlieka pagalbininko aktantinį vaidmenį. Nors žiūrovui nerodoma, kada įgyjamas šis pagalbininkas (numanomos vestuvės įvykusios dar prieš prasidedant pirminiam pasakojimui), tačiau pažymėtina, kad tik jos pastangų dėka Bertis susipažįsta su Logu. Todėl filmo pradžioje ją būtų galima netgi laikyti manipuliuojančiuoju lėmėju. Juk būtent ji įtikina

¹ NASTOPKA, K. 2010. Juozo Apučio novelės „Horizonte bėga šernai“ semiotinė analizė. *XX amžiaus literatūros teorijos. Konceptualioji kritika*. Vilnius, p. 148-149.

² Tiesa, valstybiniame lygmenyje metapriešininku galėtume įvardinti Vokietiją, tačiau toks žingsnis diskutuotinas. Berčio atžvilgiu karas yra atsitiktinė istorinė aplinkybė. Kertinis iššūkis, manyčiau, yra faktas, kad Bertis privalo perimti iš brolio karūną, o jo, kaip tokį aukštą statusą įgijusio asmens, kalbėjimo kompetencija neatitinka užimamos padėties. Atsižvelgiant į pastarąją aplinkybę, akivaizdu, kad išbandymų niekada netrūks: jei nereikėtų sakyti karo kalbą, tuomet kalėdinius sveikinimus! Arba ekonominių krizių ataskaitas! Žinoma, nesunku susigundyti filme pompastiškai, dramatiškai nušviečiamomis kalbomis apie karą (premjeras Boldvinas: „Baiminuosi, kad netrukus ateis didžiausias jūsų išbandymas“)... Bet supamas šio egzaltuoto dramtizmo Bertis retkarčiais užsimiršta, jog tėra firmos dalimi, firmos, kuri praktiškai neturi jokių galių. Kokie gi karaliui tenkantys iššūkiai? Sklandžiai perskaityti iš anksto šaunių karališkųjų scenaristų parašytą kalbą. O ar jis eis į mūšį? Ar turės progą žūti? Ar planuos karines operacijas, priims lemtingus sprendimus? Jo iššūkiai, sėdint saugiose slėptuvėse, bus gana menki palyginus su žudynėmis ir bombardavimu, ištiksinčiu jo tautą. Visa, ką karalius turi daryti, tai neapsikvailinti kalbėdamas ir ryžtingai, įkvėpdamas viltį susirinkusiesiems, pamojuoti. Tai, žinoma, svarbu – būti tautos balsu, jos patikėtinu, netgi dvasiniu lyderiu (Hitleris toks buvo, britams irgi reikia). Visgi, kaip jau minėjau, norint įgyvendinti „šią be galo sunkią“ užduotį, tereikia sklandžiai skaityti ir taip sukurti tvirtą, patikimą. sveiko karaliaus įvaizdį, marketingo būdu galėsiančio suvienyti, įkvėpti žmones. Kalbos defektų neturinčiam karaliui tokia užduotis – vieni juokai. Karalius Jurgis V po kalėdinio sveikinimo prisipažįsta: „Lengva, kai žinai, kaip“. Sklandžiai pasakydamas karo kalbą, Bertis įrodo, kad yra tinkamas atlikti jam patikėtas reprezentacines funkcijas. Visa kita – ypač karas – yra ne jo jurisdikcijos reikalas.

Bertį pabandyti dar sykį ir susitikti su naujuoju gydytoju – Logu. Beje, Logo žmona atlieka panašią funkciją: iškilus konfliktui, būtent ji paskatina Logą atsiprašyti Berčio.

Naratyvinės schemos fazės

Kiek įdėmesnį žvilgsnį reikėtų atkreipti į „Karaliaus kalbos“ protagonisto Berčio naratyvinės schemos fazes:

Stoka: filmo pradžioje atskleidžiama subjekto stoka – Bertis neįstengia pasakyti kalbos Imperijos parodos užbaigimo iškilmėse. Susirinkusieji stadione suka šalin akis, drovėdamiesi, galbūt netgi jausdami gėdą, kad tenka stebėti šią gana graudžią, kalbos sutrikimą atveriančią sceną (pažymėtina, kad filme yra scena, kurioje Berčio brolis Deividas priverčia aplinkinius jausti gėdą, nejaukumą: tai jo nesusitvardymas, ašarų pliūpsnis mirus tėvui, nors karališkoje šeimoje priimta slėpti emocijas netgi kraštutinėse situacijose). Tai – stokos „apnuoginimas“, kuris kartu su, galima sakyti, neigiama visuomenės, kaip lėmėjo, sankcija yra akstinas naratyvinei programai rasti. Jos vertės objektas – kalbos defekto ir iš jo kylančio diskomforto pašalinimas. Ši stokos situacija filmo metu keletą sykių atsikartoja.

Kompetencija (pirma fazė): Praeję devyneri metai. Bertis lankosi (galima spėti, kad tai darė visus devynerius metus) gydymo seanse (akivaizdi pastanga), tačiau trokštama kompetencija nėra įgyjama.

Manipuliacija („daryti, kad darytų“): nors Bertis, panašu, yra beprarandęs tikėjimą „pasveikti“, jo žmona nenuleidžia rankų ir toliau ieško savo vyrui galinčio padėti specialisto. Ji įtikina Bertį pabandyti dar sykį ir surengia susitikimą su Logu.

Kompetencija (antra fazė):

I išbandymas³ (kognityvinis):

a) Pirmą sykį apsilankęs Logo kabinete, Bertis nesugeba prisitaikyti prie jo metodų ir bendravimo būdo. Atsisveikinant (Bertis įsitikinęs, kad visam laikui) Logas padovanoja tik ką įrašytą, bet taip ir neišklaustą plokštelę, kurioje Bertis skaito Šekspyro „Hamletą“.

b) Po pakartotinės stokos apraiškos (tėvo spaudimas skaityti kalėdinį sveikinimą, pasibaigiantis dar viena nesėkme), kuri sustiprina ryžtą bet kokiomis priemonėmis atsikratyti kalbos defekto, Bertis perklauso Logo jam įduotą plokštelę. Kadangi įrašė nemikčiojama (šis faktas byloja, kad Berčio trauma yra psichinis, o ne fizinis sutrikimas), jis grįžta pas Logą ir pasiprašo būti jo gydomas. Logo sankcija teigiama; pirmasis išbandymas, kuris implikuoja ir po to sekusias įvairaus pobūdžio kalbos lavinimo praktikas, išlaikytas, nors visišką pasitikėjimą ir lygiavertiškumą žymninčio ir pirmo susitikimo metu pralošto šilingo Bertis vis dar negrąžina.

II išbandymas (kognityvinis):

Naktį po tėvo mirties Bertis apsilanko pas Logą ir papasakoja apie įvykius karališkoje šeimoje, po to apie vaikystę ir jos trauminės patirtis, nors pirmųjų susitikimų su Logu metu buvo kategoriškai pabrėžęs, kad apie asmeninį gyvenimą nekalbės (taigi galima nuspėti – galų gale, ir pats pokalbio sunkumas, emocionalumas tai patvirtina – kad atlikti šį žingsnį Berčiui reikėjo daug valios pastangų. Tėvo mirtis žymi vieno iš pagrindinių Berčio trauminės patirties iniciatorių išnykimą. Tvirtos, priespauda pasižymninčios tėvo rankos, sunkiai slėgusios Berčio pečius, nebėra ir tai Bertį išprovokuoja atvirumo aktui). Šis pokytis – atvirumo ir pasitikėjimo gestas – žymi vis didesnę pagreitį įgaunančią Berčio būsenos transformaciją.

III išbandymas (pragmatinis⁴):

Ginčydamasis su broliu jo Škotijos rezidencijoje, Bertis nesugeba atsikirsti, taigi nerealizuoja įgūdžių, kuriuos lavina seansų su Logu metu. Drauge tai dar viena pakartotinė stokos išraiška, išprovokuojanti Berčio įsiūtį.

IV išbandymas (kognityvinis):

³ Išbandymo sąvoka šioje analizėje traktuojama labai smulkmeniškai: tai psichologinių Berčio barjerų, kuriuos jam, judant visaverčio asmenybės išpildymo link, tenka perlipti, identifikavimas.

⁴ Tokią išbandymo identifikaciją lemia konkrečios šio filmo ypatybės. Kituose kūriniuose panašaus pobūdžio išbandymas veikiausiai būtų traktuojamas kaip kognityvinis

Minėto įsiūčio vedinas Bertis ima keiktis, kaip tik išmano. Logo sankcija teigiama („išsivalymas vyksta per burną“), kadangi tai dar vienas žingsnis asmenybės atpalaidavimo, išlaisvinimo link – mikčiojimas yra užgniaužtų jausenų, patirto spaudimo rezultatas. Pyktis, apnuogindamas kompleksus, leidamas išsakyti, kas ilgai tylėta, iškelia į paviršių gilumines jausenas. Na, o paviršiuje su jomis jau galima dorotis, nes jos pasidaro matomos ne tik aplinkiniams, bet ir pačiam pykstančiam subjektui, kuris anksčiau, galimas daiktas, nedrįsdavo net žvilgtelti į savo užgniaužtų patyrimų gelmes ir pasekmes. Pykdamas, t.y. liedamas įtūžį dėl savo baimių ir skaudžių būsenų, Bertis iš esmės nebemikčioja arba tai daro nežymiai. Tačiau jiems vaikstant lauke ir Logui atvirai palietus Berčio ambicijų ir potencialo temą, ši užplūstą baimę, nepasitikėjimas savimi ir pyktis – kiek netikėta, todėl transformacijų požiūriu reikšminga reakcija. Dažniausiai Bertis, pajutęs, kad iš jo kažko tikimasi, laukiama, kad primenamos jo paties ambicijos ir atsakomybė, patiria didžiulę įtampą, išsigąsta nepateisinti lūkesčių, pasirodyti nevykusiu (taigi išsigąsta paties savęs) – juk dar vaikystėje patirtos „korekcijos“ bylojo, kad Bertis nebuvo toks, kokio norėjo karališkoji šeima – ir ima gerokai smarkiau nei įprastai mikčioti. Tai ypač akivaizdu scenoje, kai tėvas verčia Bertį skaityti kalėdinį sveikinimą. Arba kai Čerčilis leidžia aiškiai suprasti, kad Bertis turės perimti iš brolio karūną. Arba konfliktinis Deivido ir Berčio pokalbis Škotijoje. Savo ruožtu parko scenoje įvykiai klostosi kiek kitaip: Bertis iškoneveikia Logą ir jį atstumia, taip kuriam laikui prarasdamas pagalbininką.

V išbandymas (pragmatinis):

Perėmęs iš brolio karūną, Bertis nesugeba pasakyti (pakartotinė stokos apraiška) inauguracinės kalbos karūnacijos tarybai. Šis nesėkme pasibaigęs išbandymas (bei artimoje ateityje laukiantys kiti iššūkiai) priverčia Bertį apsilankyti pas Logą.

VI išbandymas (kognityvinis):

Bertis grąžina Logui jo laimėtą šilingą (pasitikėjimo ir lygiavertiškumo gestas – atnaujinama sutartis tarp subjektų, be to, Bertis tokiu būdu pripažįsta Logo žaidimo – teatro – taisykles).

Pokalbio metu Bertis implicitiškai sutramdo savo baimes ir įsteigia save kaip nepriklausomą subjektą („Aš esu savo paties šeimnininkas“).

VII išbandymas (kognityvinis):

Bertis, atsisakydamas arkivyskupo pasiūlyto „specialisto su nepriekaištinga reputacija“ ir taip išreikšdamas prielankumą Logui, „sutaiko“ lig tol prieštaravimo santykių buvusių „buvimą ir atrodymą“ (pokalbis dėl Logo oficialiai neįgytos gydytojo kvalifikacijos; scena su karališkuoju sostu, į kurį lyg niekur nieko klesteli Logas bei kitos situacijos).

Bažnyčioje Logo sąmoningai išprovokuotas pykčiui, Bertis įsteigia save ne tik kaip nepriklausomą, bet ir kaip galios potencialą turintį subjektą: „Aš turiu teisę būti išgirstas. Aš turiu balsą“. Pasažas su Hitleriu, aistringai sakančiu kalbą, tik dar labiau sustiprina balso, kalbos, kaip galios šaltinio, diskursą.

Atliktis: Bertis sako karo kalbą, transliuojamą visoje šalyje. Jei jam nepasisektų, taptų aišku, kad jis nėra pajėgus atlikti karališkųjų pareigų ir, galimas daiktas, grįžtų Deividas ir pakeistų brolių (tokį nuogastavimą Bertis išreiškia pokalbio su Logu metu). Deivido grįžimas galėtų pastatyti šalį į dar didesnę pavojų, kadangi Berčio brolis, kaip kad atskleidė trumpas jo valdymo laikotarpis, nėra linkęs vykdyti karaliui skirtas funkcijas, kitaip tariant, jis maištauja prieš firmos veikimo principus.

Sankcija: Kalba pasakoma sklandžiai ir visų – karališkosios šeimos (Berčio motina susigraudina), aukščiausių valstybės pareigūnų (sveikina), arkivyskupo (sveikina), radijo darbuotojų (ploja), Logo, taip pat šalies piliečių, gausiai susirinkusių ir saliuotuojančių šalia Bekingemo rūmų – sankcija karaliui Jurgiui VI yra teigiama. Taip save įvertina net pats Bertis (iškilminga, savimi pasitikinčio ir patenkinto žmogaus eisena, šypsena). Tai reiškia, kad Didžioji Britanija visgi turi karalių, kuris karo akivaizdoje gebės deramai atstovauti šaliai bei ją įkvėpti.

Buvimas ir atrodymas

Buvimo ir atrodymo kolizija yra vienas iš esminių filmo „Karaliaus kalba“ reikšminių elementų, produkuojančių įtampą tarp veikėjų – ši kolizija skleidžiasi tiek socialinio statuso, tiek vertės kriterijų (sistemų), tiek suvokimo, išašoninimo lygmenyse.

a) Berčio kalbos defektas – mikčiojimas – puikiai atspindi minėtą priešpriešą: karališkosios šeimos, taip pat gydytojų šis sutrikimas laikomas fiziniu, mechaniniu (atrodymas), tačiau yra traumuojančių psichologinių patirčių pasekmė (buvimas). b) nors Logas neturi jokių gydytojo kvalifikaciją patvirtinančių sertifikatų, nėra baigęs jokių studijų ir dirba skurdžiam kabinete, be to, kaip išsprūsta įsiutusiam Berčiui, Logas tėra aludario sūnus, kilęs iš prastuomenės (atrodymas), visgi jis, kaip paaiškėja, yra puikus savo srities specialistas, o galiausiai net ir draugas (buvimas). c) Elizabetė, Jorko hercogo žmona (buvimas), pirmą sykį lankydamosi pas Logą prisistato ponios Džonson slapyvardžiu (atrodymas). d) Logas savo kabinete neleidžia užsirūkyti Berčiui, teigdamas, kad dūmų traukimas į plaučius jį nužudys. Bertis atsako, kad taip jam patarė gydytojai. „Tuomet jie idiotai“ (buvimas), replikuoja Logas. „Jie visi išsventinti į riterius“, (atrodymas – tarsi aukštas statusas savaime reikštų vertę ir kompetenciją) atkerta Bertis. e) fragmentas teatro scenoje, kai Logas vaidina Ričardą III, šiuo požiūriu taip pat reikšmingas: bandoma įsikūnyti (atrodymas), tačiau nepavyksta (beje, Bertis taip pat bando atrodyti karaliumi). Atrankos komisijos sankcija Logui yra neigiama (buvimas). f) Bertis kairiarankis (buvimas), tačiau buvo priverstas išmokti rašyti dešine (atrodymas). g) Deividas, paveldėjęs iš tėvo sostą ir tapęs karaliumi (atrodymas), neturi reikiamos kompetencijos ir savybių atlikti jam paskirtą mandatą (buvimas). h) Premjero Boldvino atsistatydinimas taip pat išryškina buvimo ir atrodymo polemiką: laikydamasis klaidingų prielaidų (atrodymas), jis neįvertino realių Vokietijos kėslių ir tarptautinės politikos padėties (buvimas). i) Karališkoji šeima, iš pažiūros stovinti ant aukščiausio socialinio statuso ir galios laiptelio (atrodymas), iš tiesų tėra pagalbinis, reprezentacinis, menkomis galiomis disponuojantis organas (buvimas). Karalius Jurgis V, Berčio tėvas, konstatuoja: „Karališkoji šeima sumenkinta iki žemiausio sluoksnio. Mes tapome aktoriais“. Bertis replikuoja: „Mes nebe šeima, mes – firma“. Ruošdamasis karo kalbai, Bertis grįžta prie šios temos: „Jei jau aš esu karalius, tai kur mano galios? Ar galiu suformuoti vyriausybę? Ar galiu imti mokesčius? Ar galiu skelbti karą? Ne. Ir vis tiek aš esu pavyzdys. Kodėl? Nes tauta įsitikinusi, kad kalbu jų pačių vardu. O aš nemoku kalbėti“.

Tankus buvimo ir atrodymo santykių tinklas šiame filme suponuoja suvokimo, atpažinimo, taigi atviro, išankstinių nusistatymų nesukaustyto žvilgsnio, taip pat jautrumo, dėmesingumo individualybei, būtinybę.

Lygiavertiškumas ir pasitikėjimas

Šios kognityvinės vertės filme „Karaliaus kalba“ išryškėja kaip prasmingo žmonių tarpusavio ryšio, taip pat trauminių patirčių įveikimo sąlyga. Pasitikėjimo ir lygiavertiškumo kompetencijas į filmo struktūrą importuoja Logas (ir tai neapsiriboja seansų su Berčiu taisyklių nustatymu – ištikimybę propaguojamai vertybių sistemai Logas pademonstruoja ne kartą: vakarienės metu vienam iš sūnų panorus išėiti, Logas neprieštarauja. Tuomet sūnus padėkoja tėvui, o šis akimirksniu prideda, kad padėkotų ir mamai; Logas saugo paslaptį ir net šeimynai neprasitaria apie savo ypatingą „pacientą“; Vestminsterio abatijoje, arkivyskupui pasipiktinus Logo reikalavimu gauti įžanginės kalbos tekstą ir pareiškus, kad Bažnyčia turi paruošti karalių, Logas atsako, kad jo paruošimas vienodai svarbus). Berčio ir Logo santykio atveju, minėtos vertės filmo struktūroje realizuojamos pasitelkiant veikėjų vardų cirkuliaciją, taip pat protokolo laužymu (dalijimasis asmeniniu gyvenimu bei Logui gražintas šilingas) bei lygiateisiškais, abipusiais susitarimais (lažybos dėl gebėjimo skaityti; susitarimas dėl leidimo konstruoti lėktuvėlį, jei Bertis padainuos; paaiškėjus, kad Bertis neturi šilingo lažybos, Logas pastato už jį ir pasako, kad Bertis galės gražinti kitą kartą. Bertis replikuoja: „Jei kitas kartas bus“. Logas, žymėdamas abipusio susitarimo būtinybę, atkerta: „Aš dar nesutikau jūsų gydyti“).

Jau pirmo judviejų susitikimo metu Logas pareiškia, kad vadins Jorko hercogą Berčiu – taip, kaip jis vadinamas tik artimųjų rate (maksimalus asmeniškumas). Pats Bertis reikalauja būti vadinamas „jūsų karališkoji aukštybe“, po to „seru“ arba vardu – Albertas Frederikas Artūras Jurgis. Savo ruožtu Logas prašo jį vadinti tiesiog Laineliu, nors Jorko hercogas pažymi, kad jam mieliau kreiptis „daktare Logai“. Šį kreipinį Bertis naudoja dažniausiai, o Logas nuolat jį taiso, nes nori išvengti hierarchinių santykių, kurie yra Berčio trauminės patirties pagrindas (tėvo – sūnaus ašis). Susitikimo pabaigoje Logas, vengdamas dar vienos konfliktinės situacijos, kreipiasi į Bertį „sere“.

Intensyviai vykstant seansams, Jorko hercogas nebesipriešina vadinamas „Berčiu“ (adaptavimasis, įsijautimas, leidimasis į kompromisą, glaudesnio santykio užuomazga), tačiau į Logą ir toliau tebesikreipia „daktare“. Visgi naktį po tėvo mirties, kai Jorko hercogas apsilanko pas Logą ir išpasakoja vaikystės išgyvenimus (tabu sulaužymas), jis pirmą sykį kreipiasi „Laineli“, pabrėždamas, kad šis yra pirmasis „paprastas, eilinis“ žmogus, su kuriuo iš tiesų kalbasi. Šiuo pasitikėjimo gestu įsteigiamas intymus jų tarpusavio ryšys. Tačiau jis dar nėra tvarus – įsiutęs dėl brolio, o po to ir Logo elgesio, jis, pabrėždamas jų nelygiateisiškumą (vienas – karaliaus, kitas – aludario sūnus), nutraukia užsiėmimus (šio pokalbio metu keletą sykių kreipęsis į pašnekovą tiesiog „Logai“).

Berčiui su Logu vėl susitikus pastarojo namuose, reikšmingiausia yra Elizabetės Logo žmonai išsakytas pastebėjimas: „Žinau, kad jūsų vyras vadina mano vyrą Berčiu, o mano vyras vadina jūsų vyrą Laineliu“. Tokiu būdu besimezgantis Berčio ir Logo ryšys pirmą sykį fiksuojamas iš išorės, vadinasi, darosi akivaizdus.

Bažnyčios scenoje kreipinys „daktare Logai“ yra diskredituojamas. Taip ištrinama fikcinė, paties Berčio Logui primesta tapatybė. Bertis, nusprenddamas tęsti bendradarbiavimą su Logu, parodo, kad priima jį tokį, koks iš tiesų visuomet ir buvo – tiesiog Lainelis.

Būtent taip į Logą Bertis kreipiasi pasiruošimo karo kalbai pabaigoje. Visgi po to keletą sykių (teiraudamasis, kiek minučių liko iki transliacijos pradžios ir transliacijos kambaryje) pavartoja kreipinį „Logai“ (be „daktaro“), taip žymėdamas išlikusį neapibrėžtumą, vientisumo stoką.

Tačiau būtent tai leidžia sukurti reikšminę įtampą paskutinio Berčio ir Logo pokalbio filme metu. Sėdėdamas prie stalo, Bertis padėkoja stovinčiam Logui kreipdamasis į jį pavarde. Išlaikomo oficialumo paakintas, Logas atsitraukia per žingsnį atgal (tokį pat gestą, tik su kėde, Logas atlieka pirmojo judviejų susitikimo metu, tardamas: „Mane perspėjo, kad per arti nesėsčiau“). Ir štai tada įvyksta paskutinysis statusų transformacijos etapas (gana panašus pripažinimo aktas „žongliuojant vardais“ fiksuojamas paskaitų metų nagrinėto filmo „Kietas riešutėlis“ pabaigoje): Bertis atsistoja, prieina prie Logo ir dar sykį išreiškia dėkingumą, kreipdamasis „mano drauge“. Šį draugystės statusą patvirtina Logas, pirmą sykį kreipdamasis į Bertį „jūsų didenybe“. Šis kreipinys iš pirmo žvilgsnio neatrodo turįs jokių lygiavertiškumo požymių, netgi priešingai – parodo statusų, socialinės padėties skirtumą. Tačiau būtina turėti omenyje, kad nuo pat pirmojo judviejų susitikimo Logas Jorko hercogą vadino maksimalų asmeniškumą išreiškiančiu ir tik karališkojoje šeimoje vartojamu vardu Bertis, nors tuo metu apie joki realų asmeniškumą, intymumą nebuvo nė kalbos. Taigi Logas nuo pat pradžių agresyviai ardė socialinius vaidmenis, provokavo atvirumą ir pasitikėjimą. Kai šios kompetencijos įgytos ir faktiškai realizuotos (kalbos defektas pašalintas, Bertis išlaisvintas nuo jį kausčiusių fobijų poveikio, o draugystė tarp Berčio ir Logo įsteigta abipuse iniciatyva), Lainelis, vartodamas kreipinį „jūsų didenybe“ (atvirkštinis gestas: mažiausio asmeniškumo situacijoje kreiptasi didžiausią intymumą suponuojančiu vardu; didžiausio asmeniškumo akimirka kreipiamasi mažiausiai į asmeniškumą apeliuojančiu kreipiniu), ne paneigia, bet priešingai – sustiprina lygiavertiškumą, išreikšdamas pagarbą ir atsidavimą Berčiui ne tik kaip draugui, bet ir kaip karaliaus sostą užimančiam asmeniui, kuris galiausiai sutapo su savo vaidmeniu. Be to, Logo statuso modifikaciją įtvirtina ir Berčio žmona Elizabetė, padėkos metu pirmą sykį kreipdamasi į Lainelį vardu.

Ši vardų figūromis išreikšta lygiavertiškumo problematika žymi viešumo ir privatumo, skirtingų, tačiau neadekvačiai vertinamų statusų konfrontacijas (argi ne į tai nurodo nevykęs

pirmasis Logo atsisveikinimas su Elizabete ir pirmasis pasisveikinimas su Berčiu, kuomet rankos spaudžiamos „virš slenksčio“, taip tarsi suponuojant neperžengiamą socialinio statuso ribą?), kurių metu dėl nusistovėjusių, nereflektuojamų nuostatų gali pranykti, tiksliau, nebūti pastebėta tikroji žmogaus vertė ir individuali savastis.

Išlaisvinančios stichijos

Muzika yra svarbus elementas filmo reikšmių struktūroje. Jos poveikis siejamas su kaustančių, varžančių vidinių patirčių bei fobijų atpalaidavimu ir įveika.

Jau pirmojo seanso metu, Bertis skaito Šekspyro „Hamletą“ ausyse garsiai skambant muzikai. Jis negirdi savo balso, tačiau, kaip netrukus paaiškėja, skaito sklandžiai, be mikčiojimo. Be to, būtent klausydamas muzikos Bertis prisimena Logą ir nusprendžia išgirsti savo skaitymo įrašą.

Naktį po tėvo mirties Berčiui apsilankius pas Logą, šis jam pasiūlo psichologiškai sunkiausiai ištariamas žodžius ir mintis išdainuoti. Bertis, iš pradžių kiek spyriodamasis, tai sėkmingai padaro net dukart.

Improvizaciniu teatro laisvumu, plastiškumu dvelkiantis fizinis kūno ir kalbėjimo padargų treniravimas atlieka tą pačią funkciją kaip ir muzika. Žiūrovui regint Logo terapijos seansų santrauką, pastebimi originalūs, kūrybingi dikcijos, diafragmos lavinimo pratimai. Bertis yra priverstas šokinėti, ridinėtis žeme, leisti keisčiausius garsus, šokti – visa tai labiau primena spektaklio repeticiją nei apsilankymą pas kalbos defektų specialistą. Šmaikšti, teatralizuota karūnavimo ceremonijos repeticija Vestminsterio abatijoje taip pat atpalaiduoja, pralinksmina Bertį (jis net keletą kartų nusišypso).

Pyktis ir keiksmoždziai taip pat padeda išlaisvinti užgniaužtą, užslopintą kompleksuotos asmenybės potencialą. Siusdamas ir keikdamasis Bertis nemikčioja (arba mikčioja nežymiai). Tai ypač akivaizdu Logo ir Berčio – šiam grįžus iš viešnagės pas brolių Škotijoje – pokalbio metu, taip pat bažnyčios scenoje, kai Bertis pareiškia turįs balsą.

Vienose iš paskutiniųjų filmo scenų – karo kalbos repeticija ir oficialus kalbos sakymas – visos įvardytos „išlaisvinančios stichijos“ funkcionuoja išvien: pasiruošimo metu Bertis linguoja pėdomis, keikiasi, siunta, šoka, dainuoja. Na, o kalbos sakymas tiesioginio eterio metu pateikiamas kaip muzikinis kūrinys (tiesa, muzikos šaltinis yra išoriškas filmo siužeto atžvilgiu, tačiau skambesys prasideda ir baigiasi atsižvelgiant į kalbos trukmę). Be to, Logas stovi priešais Bertį tarsi dirigentas – jo gestai, komunikacija nebyliais žodžiais patvirtina tokią interpretaciją.

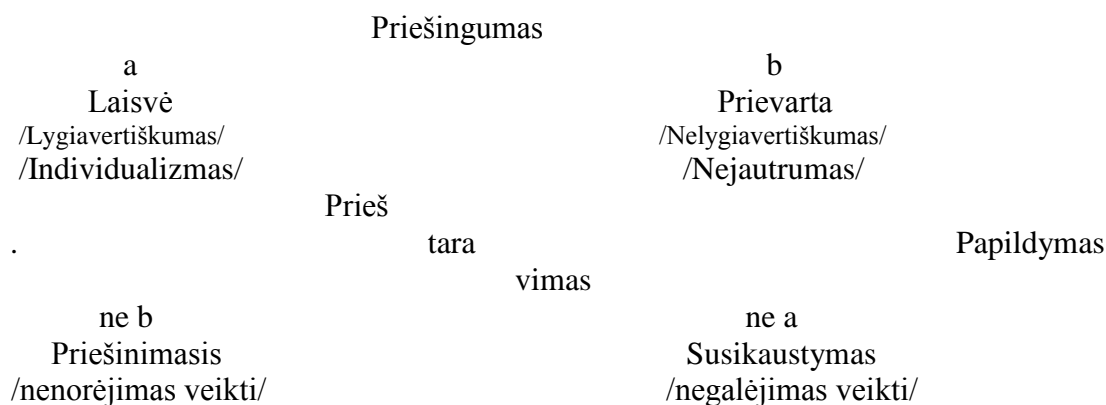
Taigi atpalaiduota, nuo kompleksų paralyžiuojančio poveikio išlaisvinta sąmonė geba realizuoti asmenybės potencialą ir atlikti užduotis, kurios, priešingu atveju, būtų neįgyvendinamos.

Semiotinis kvadratas?

Kvadrato, kuris aprėptų ir sistemingai išdėstytų visas lig šiol aptartas vertes bei reikšmines opozicijas, sudarymas – keblus ir vargu ar šiuo atveju pakankamai efektyvus loginių ryšių absorbavimo būdas. Be to, reikšmės trajektorijų daugiasluoksniškumą ir polemiką stengtasi bent minimaliai „užkabinti“ ankstesniuose skyriuose. Taigi vengiant kartojimosi, siūlomas eksperimentinio, provokuojančio pobūdžio semiotinis kvadratas, kuris apeliuoja į dviejų subjektų – brolių Deivido ir Berčio – patiriamas būsenų transformacijas. Toks sprendimas motyvuojamas tuo, kad šių subjektų pasyvi kolizija bei jų skirtingų naratyvinių programų realizacija tampa didžiosios dalies šio filmo reikšminių opozicijų židiniu (toks teiginys gali skambėti kontroversiškai, ypač turint omenyje, kad Logui filme skiriamas neabejotinai didesnis dėmesys nei Deividui; negana to, netgi šioje analizėje minėtas proporcingumas akivaizdžiai išlaikomas! Ir visgi dera atkreipti dėmesį, kad Logo ir Berčio santykis dažniau pasižymi tuo, kad produkuoja vertes, o Berčio ir Deivido – polemiką (jau įgytų verčių realizavimas). Būtent poleminis matmuo pasirinktas šio semiotinio kvadrato šerdimi): viešumas ir privatumas, pareiga ir nesugebėjimas jos atlikti, auka ir jos

nepakeliamumas, individas ir aukštuomenė, netgi buvimas ir atrodymas. Nepaisant to, jų veiksmi bei pasirinkimai turi ir bendrą tendencingumą.

Brolių pavidalu struktūruojama įtampa yra pagrindinis siužetą į priekį stumiantis variklis (Deividas vyresnis už Bertį. Būtent jis pirmasis paveldi sostą. Jei Deivido elgesys būtų buvęs adekvatus jo socialinei padėčiai, iššūkiui, su kuriais filme susiduria Bertis, jam veikiausiai niekuomet nebūtų kliuvę).

Bertis „kelionę“ semiotiniu kvadratu pradeda „prievartos“, implikuojančios spaudimo, psichologinio smurto, būtinybės, atsakomybės, pareigos ir socialinių įpročių veiksmus, kategorijoje. Nuo mažumės keisdamas korekcines praktikas bei nejautrumo aktus, suaugęs Bertis lygiai taip pat verčiamas atlikti veiksmus, kurie, apsunkinti jo kalbos defekto, produkuoja frustraciją. *Kitas* Berčiui įkūnija dominuojančią, spaudimą produkuojančią galią, o santykį su savimi jis patiria kaip slegiantį nesugebėjimą patenkinti aplinkinių lūkesčius. Taigi tarp santykio su *Kitu* ir santykio su savimi kyla įtampa. Atsakas į šiuos procesus yra kompleksas – „negalėjimo veikti“, nepasitikėjimo savo jėgomis – susiformavimas. „Prievartos“ ir „susikaustymo“ kategorijos logiškai susijusios papildymo santykiu: prievarta traktuojama kaip išorinis, o susikaustymas – kaip vidinis spaudimas. Komplexo įveika, išskaidyta į kelis etapus, užima centrinę filmo dalį – tai judėjimas „laisvės“ kategorijos link. Galutinis išsilaisvinimo aktas yra realizuojamas sakant karo kalbą.

Deividas, kaip ir Bertis, nuo filmo pradžios taip pat patenka į „prievartos“ kategoriją. Jis spaudžiamas ir kritikuojamas dėl santykių su dusyk išsiskyrusia moterimi, taip pat neatsakingo požiūrio į valstybės reikalus. Spaudimas ir kritika dar labiau sustiprėja Deividui tapus karaliumi. Jo atsakas į susiklosčiusią situaciją – spaudimo atmetimas („nenorėjimas veikti“, judėjimas „priešinimosi“ kategorijos link). Išsižadėdamas sosto ir pasilikdamas su mylima moterimi jis, kaip ir Bertis, pasiekia „laisvės“ kategoriją („kažko“ (kadangi neįmanoma pasirinkti visų galimybių) atmetimas, atsisakymas („nenorėjimas veikti“) funkcionuoja kaip neišvengiama pasirinkimo („laisvė“) sąlyga – tai atskleidžia „priešinimosi“ ir „laisvės“ papildymo santykį.

Taigi tiek Bertis, tiek Deividas, nors ir skirtingais būdais, juda iš „prievartos“ į „laisvės“ kategoriją. Visgi faktinis geidžiamų vertės objektų skirtingumas ir naratyvinių programų kryžiuavimasis filmo struktūrą paverčia atvirai polemiška.